

spominu primerjam s prizori, ki so mi bili všeč in so se mi vtisnili v spomin, in tako si skušam v postopnem sosledju nanizati sliko za sliko v tem plesu na videz docela nenamernih improvizacij, ki so se tako skladno prelivale druga v drugo. Slike pa me še bolj presenečajo kakor prizori, ki so se mi zbudili v spominu: prostorske situacije so tu tako čiste, tako naivno jasne v vsem svojem poteku, da ne morem odkriti ničesar, kar bi lahko nastalo po naključju — in vendar je potekalo vse to odrsko dogajanje tako lahkotno kakor bi mu narekovala potek narava sama.

In tu smo pri jedru Stupičeve psihe: njegove odrske spretnosti in izkušnje nemara niso niti kdo ve kako velike, toda po vnemi, s katero se predaja svojim doživetjem, sklepam, da mora biti v njegovih strasteh nekaj tistega prдавnega moškega instinkta, ki je gnala pustolovce v daljne in neznane dežele, v samotne puščave, v divje gore iskat sreče in zlata. Za vsako odrsko situacijo, za vsakim dialogom, za vsako pomembnejšo besedo stika, grebe, koplje: da bi jim našel jasen, razumljiv in prepričevalen izraz. Stupica je obseden od iznajditeljske strasti: neredkokdaj ustvari iz nekaj skromnih besed docela novo, zelo zabavno in navidez sila zamotano prostorsko situacijo z vsemi akustičnimi in optičnimi dodatki — samo da poda dotičnim besedam smisel in povdarek, ki ga je našel v njih. Zdi se mi, da živi v njem nekaj tistega zdravega poguma, ki je potreben, da človek lahko doživi in domisli svoja doživetja do kraja, dokler se nekoč ne razrasejo v velike in trajne pesmi in podobe. Tako je menda eden med prvimi, ki so prevzeli in bodo nemara izvršili nalogo, pred katero je stala že nekoč Debevčeva generacija in pred katero stojimo danes vsi: da zbudi in ohrani med nami živo vero v življenje, v delo, v umetnost, v smeh in jok, v vse tiste preproste in tako velike človeške stvari, ki nam brez njih ni obstanka.

Refleksije

Konec cinizma

(Ko je tega leta izšla nova Célinova knjiga „Mort à crédit“, sta jo kritika in publika sprejeli negativno; če je bilo mogoče „Voyage au bout de la nuit“ pojmovati kot dokument dobe ali vsaj določenega človeškega tipa iz te dobe, potem so videli v „Mort à crédit“ degeneracijo te dokumentaričnosti, grimaso radi grimase, in jo kot tako odklonili. Morda ne bo predrznost, če vidimo v takem dejstvu, paralelno z nekaterimi drugimi dogodki iz zadnjega desetletja, nekaj več kot goli književni neuspeh, nekaj več kot individualni pisateljski memento, nekaj več: majhen signum časa?)

1.

Burka, posmeh, ironija, cinizem, grimasa — in kar je še podobnih, iz istega temeljnega odnosa do človeških stvari izvirajočih stališč — vse to so bili na dlani

ležeči, več kot splošni izrazni in idejni pripomočki povojnega evropskega duha. Človek, ki ne more „priti do svoje podobe“, si bo nadel režečo se masko in igral bo svet ter življenje prezirajočega vzvišenca, postal bo ironik, cinik in klovn. V epohah duhovne izkoreninjenosti, miselnega klateštva in črnega strahu pred notranjo praznoto, zraste na ta način spaka v pravi pravcati simbol človeške vrste: *ecce homo*. Vprašam, kakšno je psihološko ozadje tega za neposredno minuli moderni čas tako karakterističnega pojava.

Spominjam se, da sem v neki zgodovini herezij čital to-le: v drugem stoletju po Kr. je nekje eksistirala krivoverska sekta, ki je učila, da na Golgati niso križali Kristusa, marveč Simona iz Cirene, ki je nesel križ. „Jezus sam pa je privzel podobo Simonovo, stal ob strani in se je smejal“ — tako nekako se je glasil poglavitni verski nauk tiste sekte. Stal je ob strani in se je smejal... V tem zanimivem stavku imamo vsebovano prav za prav že popolno rešitev problema, ki nas tu zanima. Samo nekdo, ki stoji človeškemu trpljenju ob strani, se lahko ironično smeje; samo nekdo, ki ga smrtni krč človekov ne muči, lahko razvleče obraz v grimaso; samo nekdo, ki človeške bolečine ne občuti (še ni občutil ali pa tudi: več ne občuti), je lahko cinik.

Tako mi prihaja na misel cela vrsta literarnih in zlasti odrskih del iz evropske književne produkcije (pomislite pa tudi na slikarstvo in film) zadnjih dveh desetletij: v njih je gornja ironična, cinična, artistična poza uresničena. Kot oni krivoverski Kristus stojijo tudi pesniki tistih del ob strani in se — smejejo. Ob strani stojijo, mimo križa, ki bi ga prav za prav po svoji najsvetejši dolžnosti morali zadeti na svoje rame in nesti, mimo človeštva, ki za resnico in pravico trpi in krvavi; celo mimo tistih, ki so povzročitelji trpljenja in ran in ki tudi na nek način izpolnjujejo zgodovinsko nujnost; zvesti na svojem mestu v historičnem dogajanju. Ne „razumejo sveta“ taki pesniki, nočejo ga razumeti; ne slišijo klica ure, ki ukazuje: stopite iz svojega stolpa slonokoščene — vèn, v sredino trpljenja; ne branite se udarcev, zastavite svoj um, zvežite se z življenjem v eno. Ne stojte ob strani, ne smejte se; ne smejte se prepostemu možu iz Cirene, ki umira za obraz sveta.

2.

Zdaj pa se mi zdi, da smo v zadnjih letih imeli priliko videti tudi pojave, ki dajejo v tem pogledu slutiti odločno izpremembo. Naperjena je ostra ost proti klovntvu v vsaki in vsakršni obliki; kajti misleči evropski človek je spoznal, da grimasa ni nič drugega kot duhovna impotenca; spoznal je, da se mora življenju in stvarem, vprašanjem in problemom postaviti pogumno po robu, da pobeg v ironijo ni več dovoljen; da je idealistično izmikanje pred totranskimi, dejanskimi resničnostmi zločin; da je domestificirana, pomeščanjena forma liberalizma puhla laž; da mora papirnato-protestirajoči esteticizem kot ga predstavlja artistični tip dandija, bohema in lavreata izginiti s površine današnjih dni. Živeti življenje, življenje te dobe in te zemlje, ki je usoda nas vseh!

Če so torej burka, posmeh, ironija, cinizem, grimasa od včera, potem je zahteva današnjega dne iskrenost in resnost, poštenost in pogum; direktna, dejanska odločitev na to ali ono stran. In tudi kadar gre za veselje, to ne sme in ne more biti prihuljeno, zahrbito režanje, marveč smeh iz polne zavesti in polnih prsi; pač, satira ima svoje mesto tudi v tem svetu (morda nobena stvar ne bolj kot ona!) — toda samo satira iz resne ambicije; pozdravljamo srd in bič komedije, toda le resne, resnične, vélike komedije. Danes veljá človeka jemati resno, če

hočeš do njega — morda bo to počasi spoznal celo film. Iskrena in pristna in dobra mora biti umetnikova volja zanj in naučiti se je treba razumevati njegove bolečine in hrepenenja, če ti je na tem, da bo skozi tvoja usta izpregovorila njegova govorica. In samo taka govorica bo tudi v resnici beseda te ure, tega dné.

Torej humanizacija umetnosti? Da. Prav gotovo se še spominjate, da je v svoji knjigi o „nalogi našega časa“ španski mislec Ortega y Gasset pred mnogimi leti napisal poglavje *La deshumanización del arte* — izgon človeka iz umetnosti: v njem je kot značilni pojav umetniških del takratnega časa (bil je to tisti čas, ko so cveteli — izmi!) ugotovil dejstvo, ki ga je označil z naslovom svoje študije. Brez dvoma je bila tedaj (knjiga je v španski izdaji izšla l. 1923.) karakteristika točna. Ampak danes in že nekaj časa sèm to ni več. Že nekaj časa se v umetnost zopet povrača človek v znamenju humanističnega realizma; in s človekom se proti nekdanjim abstrakcijam, konstrukcijam, deformacijam, fantazmagorijam, spakam, ironijam in sarkazmom utrjuje etika, pristnost in iskrenost, pogled naravnost naprej, beseda iz srca, topli človeški čut.

Samo v umetnosti? Upanje je, da v vsem življenju. Oblast cinizma, ironije in grimase gre h kraju. Saj je res, da je najbrž nikoli ne bo popolnoma konec; kajti pregloboko leži v človeku tisti element, ki ironijo nosi in vedno znova poraja: samovoljni človeški napuh; jaz, ki hoče, pa ne more; impotentni notranji rebel, ki bi najgloblje človeške stvari hotel meni nič tebi nič likvidirati s posmehljivo cinično gesto. Pa vendar kljub vsem trajajočim osnovam tega zla menim, da veljá: danes ta dan evropskega človeka ironija (pa najsi bo še tako elegantna), cinizem (pa najsi bo še tako jedek), grimasa (pa najsi bo še tako silna) — ne obvladajo več.

Bogumil Fatur.

Ideološka vojna

Macchiavelli je učil, da se države v zunanji politiki ne smejo ravnati po kakih ideologijah ali moralnih načelih; voditi jih sme le dobro premišljeni lastni interes. Njegov nauk je postal in ostal osnovna smernica v politiki vseh modernih držav. Včasih se je sicer zazdelo, da se bo Evropa grupirala v sovražne tabore le po verskih in političnih načelih, tako n. pr. v 16. stoletju, ko se bore med seboj katoličani in protestanti, ali pa dve stoletji kasneje, ko vodi združena evropska reakcija križarsko vojno proti francoski revoluciji. Vse te konstelacije pa zatonejo pred nepregledno serijo dejanj čistega egoizma, ki spremlja ves razvoj vsake moderne države. Velike in močne vodi želja po espanziji, male in šibke pa nagon samobrambe; oboji se pa po potrebi vežejo tudi s hudičem, kadar se bore za svoje mesto pod soncem. In tako se vežejo kristjani in Turki proti kristjanom, katoličani in protestanti proti katoličanom, francoski republikanci in ruski caristi proti Nemčiji. Vse jadikovanje moralistov, ki so posebno glasni pri narodih brez politične tradicije, se izgublja ob brutalnosti političnih dejstev. Današnja Turčija je političen faktor, s katerim moderni državniki računajo, in pri tem jih prav nič ne moti spomin na način, kako je Kemal paša likvidiral armensko vprašanje; saj je bila njegova metoda vendar tako radikalna, da Armenci v današnji politiki ne štejejo več.

Svetovna vojna se je začela v znamenju čistih interesnih nasprotij; šele naknadno sta Masaryk in Wilson postavila trditev, da gre za boj demokracije proti avtokraciji. Ta koncepcija je imela potem velik pomen in svetovna vojna je dobila skoraj značaj nove križarske vojne. V njenem znamenju je bila ustanovljena tudi

Jugoslavija. Po mirovnih sklepih živi ta ideja naprej, čeprav jo nekateri izigravajo, drugi pa pobijajo. Mali narodi se ji imajo zahvaliti za marsikatero prednost, ki bi je sicer ne imeli. Tega ne smemo pozabiti niti danes, ko je ta ideja zelo oslABLJENA sredi trumfa fašističnih sil, ki priznavajo moč, nasilje in lastni interes za edine smernice svoje zunanje politike.

Slovenci smo dolžni od vseh ideologij edino le demokraciji nekaj hvaležnosti, saj nam je le ona dala nekaj pravic, zaščite in upanja v boljše bodočnost. Človek bi pričakoval, da se bomo zato zavzemali v mednarodni politiki za njena načela, če že ne moremo pogrešati ideoloških osnov. Na mesto tega pa vidimo, da se velik del slovenske politične javnosti zavzema za idejo križarske vojne proti sovjetom, ki jo ponujajo teoretiki nasilja zbegani Evropi kot nadomestilo za nekdanja Wilsonova načela.

Pa pustimo za trenutek vsa ideološka nasprotja, ki so nujna in potrebna, in govorimo samo kot Slovenci. Vsi vemo, katere države stojе na čelu tega gibanja za ideološko vojno. Ideološki momenti so za te države dragocen kapital, ki jim pridobiva simpatizerjev tudi v tujini; ti simpatizerji, ki se sami proglašajo za nacionaliste, delajo pri tem večkrat tudi proti interesom svoje lastne domovine. Ali pa je mogoče misliti, da gre tem državam v resnici samo za ideologijo? Kako naj to verjamemo pri državnikih, ki s ponosom poudarjajo, da stoji vse njihovo delo v znamenju idej Macchiavellija, Fichteja in Hegla?

Vsak uspeh teh držav in te propagande — tudi v Španiji — je nov korak k realizaciji njihovega celotnega programa. Naše manjšine in vse naše ozemlje tvorijo bistven in neločljiv del tega programa. Tega bi se morali zavedati pri nas vsi oni, ki se danes vesele uspehov onih dveh evropskih velesil in odobravajo nekatere njihove cilje. Za te države je ideologija opravičilo in mamilo, za katerim se skrivajo zelo realni interesi. Zato moremo danes kot Slovenci samo želeči, da se zavrže in demaskira vsa ta propaganda za ideološko vojno. Če tega ne storimo, bomo dokazali, da smo narod brez političnega instinkta in brez nagona samoohrane, ki navdaja in vodi vse, kar je živega.

Observer.

Kritika

Problem naše maloštevilnosti

(Pripombe h knjigi Frana Zwitterja: Prebivalstvo na Slovenskem od XVIII. stoletja do današnjih dni.)

Morda ni pretirano reči, da je ena glavnih značilnosti našega javnega življenja ta, da imamo o važnih vprašanjih samo tako imenovane splošne pojme. Ne samo, da so nejasni; tudi subjektivni so, kljub temu da so splošno razširjeni. Izvirajo iz izkušenj in spoznanj posameznikov. Nosijo v sebi iskro resnice, niso pa objektivna resnica, obdelana kot skupni, družbeni pojav. Resnica ne stopa pred nas v vsej svoji svetlobi, ki fascinira in potegne za seboj. Kaj pomenja taka resnica, vidimo drugod. Mistika velikih ljudskih gibanj raste iz dejstev. Ob zadnjih volitvah v Franciji je imela velik delež ta mistika. Volilna propaganda ljudske fronte je slonela na vestnih analizah francoskega gospodarskega in socialnega življenja. Proti dognanjem znanstvenikov in drugih javnih delavcev, ki so se postavili v